

ОЛЕКСАНДР РЕЗНИК,

доктор соціологічних наук, завідувач відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

OLEKSANDR REZNIK,

Doctor of Sciences in Sociology, Senior Research Fellow, Head of the Department of Social and Political Processes, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12 Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

oleksanderreznik@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5201-8489>

Детермінанти ставлення громадян до діяльності президента України (1994–2020)

Існує небагато соціологічних досліджень ставлення до президентської влади в Україні. Окремі розвідки зосереджувалися на аналізі обмеженої кількості чинників. Зокрема, було розроблено спосіб перевірки впливу переважно суб'єктивних чинників (таких, як соціальний оптимізм, довіра, політична позиція) оцінки діяльності президента [Дембіцький, 2012]. Натомість залучення до аналізу ширшого кола чинників здійснювалося в контексті довіри до всіх державних інститутів [Мальш, 2014]. Бракує соціологічного аналізу, який би показав динаміку впливу тих детермінант, які відображають наслідки соціальної стратифікації впродовж соціальних трансформацій. Таким чином, мета дослідження — виявити соціальні детермінанти ставлення до президентської влади в Україні. Завданнями дослідження є: 1) розглянути теоретико-прикладний досвід дослідження чинників ставлення до президентської влади у соціальних науках; 3) емпіричним шляхом виявити конфігурацію соціальної зумовленості оцінки діяльності президентів України з часів незалежності.

Чинники ставлення громадян до діяльності президентської влади

У дослідженнях ставлення до державних інститутів зазвичай використовують показники довіри та задоволеності діяльністю. Показник довіри хоч і є подібним до показника оцінки діяльності, однак він вимірює здебільшого й передусім очікування громадян щодо рішень та дій цих інститутів у майбутньому,

Цитування: Резнік, О. (2021). Детермінанти ставлення громадян до діяльності президента України (1994–2020). *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 1, 25–41.

а не тільки в минулому. Як зазначав О. Вишняк: “Йдеться про те, що *кредит довіри* — це очікування більш позитивних дій від цих інститутів у майбутньому, ніж вони, на думку громадян, зробили в минулому” [Вишняк, 2010: с. 26]. Оцінка діяльності здебільшого охоплює минулі та теперішні дії певного інституту. І. Бекешкіна звернула увагу на відмінність між феноменами довіри, з одного боку, й оцінок діяльності державних та політичних інститутів — з іншого, виявивши розбіжності цих показників в емпіричних дослідженнях в Україні [Бекешкіна, 2000: с. 143].

Оскільки йдеться про ставлення до президента країни, то доцільним є використання показника оцінки діяльності, оскільки тут громадяни оцінюють вчинки та дії глави держави та його адміністрації, зіставляючи їх із власними політичними, економічними та соціокультурними перевагами. На відміну від довіри, оцінка діяльності зосереджується здебільшого на раціональних висновках, натомість довіра може ґрунтуватися поряд з раціональними і на ірраціональних мотивах, які можуть бути маніпулятивно нав’язані ззовні.

Беручи до уваги соціологічну специфіку аналізу детермінант ставлення громадян до державної влади, дослідження слід базувати насамперед на підходах, які відображають наслідки соціальної стратифікації, її соціоекономічні, політичні та соціокультурні виміри. Адже різні соціальні групи мають різні, частково протилежні політичні, культурні та економічні інтереси, висувуючи до президентської влади досить специфічні вимоги.

Політико-ідеологічні детермінанти. Ставлення до глави держави часто визначається політичними цінностями та нормами, а саме тим, як, за визначенням, чинний президент повинен працювати, яку політику проводити тощо. Особливо виразно це постає в ідеологічній площині. Політична ідеологія опосередковано визначає певні уявлення та ціннісну систему, крізь призму яких люди сприймають те, що відбувається в навколишньому світі. В соціальних науках розрізняють декілька ідеологічних розмежувань для емпіричного відображення впливу політичної ідеології на ставлення громадян до державної влади, зокрема ліві/праві принципи, консерватизм/лібералізм, авторитаризм/лібералізм, матеріалізм/постматеріалізм тощо (див., напр.: [Melis, 2016]). Ці розмежування набувають актуальності залежно від соціально-економічного розвитку та історичного минулого суспільства. Громадяни керуються у своїх оцінках не досягнутими результатами діяльності президента, а очікуваннями та відповідністю (чи невідповідністю) між своїми політичними поглядами та декларованими ним позиціями [Дембіцький, 2012]. Однак слід мати на увазі, що більш як половина дорослого населення не виявляє певної ідентифікації із жодною політичною ідеологією [Ручка, 2012]. Тому відсутність помітного впливу певної ідеології може означати підтримку/непідтримку діяльності президента саме з боку цієї численної групи “неідентифікованих”.

Соціоекономічні детермінанти. Соціоекономічний підхід стверджує, що ставлення до президентської влади визначається реакцією на стан економіки та судженнями щодо ефективності президента в її управлінні, незалежно від

того, чи є його прерогативою економічна політика. Ставлення до державної влади у розвинених країнах Заходу залежить від темпів економічного зростання у поєднанні з рівнями інфляції та безробіття, обсягами надання економічних благ та фінансування низки соціальних програм [Weatherford, 1987; Weatherford, 1992]. Як коротко- чи середньострокове економічне зростання може мати суттєвий вплив на підтримку державної влади, так і більш тривалі заходи з підвищення добробуту позитивно впливають на легітимність влади [Yar, 2018].

Основна критика соціоекономічного підходу зосереджується на тому, що об'єктивна економічна диференціація подеколи не збігається зі сприйняттям нерівності через соціальне порівняння. Адже тривале зростання добробуту часто зумовлює феномен “відносної депривації”, коли зростання життєвого рівня призводить до зростання рівня сподівань. Ефект відносної знедоленості дається взнаки тоді, коли люди усвідомлюють розбіжність між наявним рівнем життя і тими умовами, на які вони, на їхню думку, можуть претендувати. Таке усвідомлення стає причиною зниження підтримки існуючої влади [Davies, 1962; Gurr, 1970]. Через суб'єктивну оцінку своїх здібностей та докладених зусиль люди часто вважають несправедливою економічну диференціацію і, відповідно, звинувачують владу навіть у період економічного зростання [Jost, 2019].

Структурні детермінанти. Структурні чинники стають вирішальними внаслідок суперечності між інтересами соціальних груп, спричиненими стратифікацією за різними ознаками. Відмінності життєвих шансів і нерівний доступ до матеріальних та символічних ресурсів зумовлюють політичну боротьбу. Класовий підхід зосереджує увагу на суперечності інтересів великих груп людей, спричинюваній соціальною стратифікацією. Відтак належність до певного класу визначає характер і зміст політичної свідомості та соціальної поведінки індивіда [Маркс, Енгельс, 1984: с. 51]. Теорія соціальних розколів виходить з того, що ставлення до політичних інститутів зумовлені не стільки ідеологічними переконаннями, скільки належністю до великих соціальних груп, що утворилися внаслідок соціальної диференціації [Lipset, Rokkan, 1985]. Соціальні розколи можуть бути спровоковані також іншими соціокультурними передумовами, зокрема геополітичними, історичними тощо.

Упродовж соціальних трансформацій в українському суспільстві актуалізувалися різні структурні запити та інтереси соціальних груп, відтак змінювалася конфігурація чинників ставлення громадян до державної влади. На відміну від країн Центрально-Східної Європи, в яких суспільний транзит обмежувався демократизацією та впровадженням ринкової економіки, посткомуністичний транзит України був ускладнений ще й несформованістю відповідних державних інститутів та політичної нації [Kuzio, 2001]. Ідеологічний чинник мав ключове значення на початковому етапі соціальних трансформацій в Україні, коли ставлення до владних інститутів зумовлювалося або підтримкою ринкових реформ, або прагненням повернутися до планової економіки. Однак подальші етапи соціальних трансформацій потребували обрання зовнішньополітичного вектора розвитку України, й визначальними у ставленні до президентської влади

стали регіональні та етномовні чинники, які поєдналися із геополітичними та етнокультурними преференціями.

Звідси припущення, що детермінація ставлення громадян України до президентської влади за умов соціальних трансформацій змінюється згідно з актуалізацією та темпами соціально-економічних, соціокультурних та структурних змін у співвіднесенні з відповідними потребами та запитами різних соціальних груп. Наявність багаторічних моніторингових досліджень Інституту соціології НАН України дає змогу дослідити зв'язок соціальних трансформацій і ставлення громадян до державної влади.

Дані

Емпіричною базою дослідження чинників ставлення громадян до діяльності президента України слугує масив даних соціологічного моніторингу, здійснюваного Інститутом соціології НАН України впродовж 1994–2020 років. Вибіркова сукупність кожного опитування в середньому становить 1800 осіб і репрезентує доросле населення України (віком від 18 років). За типом побудови вибірка є триступеневою, стратифікованою, випадковою, із квотним скринінгом на останньому щаблі. На першому щаблі здійснюють відбір населених пунктів (точок опитування), на другому — добір адрес (вихідних точок маршруту), на третьому — респондентів. Квотний скринінг на останньому щаблі дає можливість у підвибірках кожної області України зберігати характерні для певної області й певного типу населеного пункту пропорції населення за типом поселення (обласний центр/місто/село), статтю, віком та рівнем освіти. З 2014 року опитування не охоплюють окуповані Росією території Криму та певних областей Донбасу.

Метод

Для з'ясування соціальних чинників ставлення громадян до діяльності президента України було застосовано метод множинної лінійної регресії.

Залежні змінні. У моніторинговому дослідженні Інституту соціології НАН України від початку застосовували 5-бальну шкалу вимірювання оцінок діяльності президента України (від 1 — безумовно негативно до 5 — безумовно позитивно). Цю шкалу використовували впродовж 1994–2001 років. Поряд із цим з 1998 року (паралельно з 5-бальною шкалою до 2001 року) дотепер застосовують 10-бальну шкалу оцінювання діяльності президента України (від 1 — найнижчої оцінки до 10 — найвищої оцінки). Відтак як залежну змінну показник за 5-бальною шкалою застосовували при аналізі масивів даних за 1994–1998 роки, а показник за 10-бальною шкалою — при аналізі масивів даних за 1999–2020 роки.

Незалежні змінні. Відповідно до наведених вище підходів до вивчення детермінації ставлення до діяльності президента України було виокремлено три типи незалежних змінних. Соціоекономічна детермінанта представлена показ-

ником матеріального становища сім'ї¹. Структурні детермінанти представлені показниками регіональної поляризації², мови спілкування у сім'ї, ставлення до ідеї надання російській мові статусу офіційної та геополітичних орієнтацій³. Політико-ідеологічна детермінанта представлена показником самоідентифікацій респондентів за ідеологічними течіями⁴.

Результати

Якщо брати до уваги динаміку показників оцінювання громадянами діяльності президента за 5-бальною шкалою, то треба відзначити суттєву частку невизначених, яка коливається, сягаючи не менш як третини впродовж 1994–2001 років (табл. 1). Така кількість невизначених свідчила, зокрема, про несформованість цілісної картини у масовій свідомості щодо цієї гілки влади, президентських функцій та сфери компетенції.

Низькі оцінки загалом та сплески зростання кількості позитивних оцінок після президентських виборів з подальшим зменшенням відтворюються і в разі застосування показника за 10-бальною шкалою (табл. 2–3).

1 З 1994 до 2004 року оцінка матеріального рівня життя сім'ї (L2) вимірювалася за 10-бальною шкалою (0–1 — злиденна; 2–3 — бідна; 4–6 — середня; 7–8 — заможна; 9–10 — багата). З 2005 року застосовувався показник (L13) оцінки матеріального становища сім'ї за 5-бальною шкалою (1 — злиденна; 2 — бідна; 3 — середня; 4 — заможна; 5 — багата). Однак у масиві 2018 року з огляду на відсутність попередніх показників довелося застосовувати показник оцінки матеріального стану сім'ї (L4), виміряний за шкалою: “1 — часто не маємо грошей та харчів — інколи жебракуємо; 2 — не вистачає продуктів харчування — інколи голодуємо; 3 — вистачає лише на продукти харчування; 4 — вистачає загалом на прожиття; 5 — вистачає на все необхідне, але нам не до заощаджень; 6 — вистачає на все необхідне, рибимо заощадження; 7 — живемо у повному достатку”.

2 Регіональна поляризація, яка виявляється з 2004 року на президентських виборах: змінна, яка набуває значення 1 для тих, хто зазначив своє місце проживання у Західно-Центральному макрорегіоні (Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області та м. Київ), і значення 0 — для тих, хто зазначив своє місце проживання у Південно-Східному макрорегіоні (АР Крим, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Харківська, Херсонська області).

3 У масивах 1994–1998 років геополітичні показники представлені євразійською орієнтацією (“в першу чергу розширювати зв'язки в рамках СНД”, “розвивати відносини переважно з Росією”, “зміцнювати перш за все східнослов'янський блок (Україна, Росія, Білорусь)”), прозахідною орієнтацією (“встановлювати зв'язки в першу чергу з розвиненими країнами Заходу”; самостійницькою орієнтацією (“спиратися перш за все на власні ресурси, зміцнюючи незалежність”). У 2000–2001 роках показник ставлення до ідеї приєднання України до союзу Росії і Білорусі вимірювався за 5-бальною шкалою: 1 — негативно; 5 — позитивно.

4 Ідеологічна ідентифікація: ліві (комуністична, соціалістична); центристи (соціал-демократична, зелені, ліберальна); праві (християнсько-демократична, національно-демократична, націоналістична). У масивах 1994–1999 років “анархістську, анархо-синдикалістську” течії віднесено до “лівих”, “релігійну (фундаменталістську)” — до “правих”.

Таблиця 1

Динаміка відповідей громадян України на запитання “Як Ви оцінюєте діяльність президента України Л. Кравчука / Л. Кучми?” (5-бальна шкала)

Варіанти відповіді	Оцінки діяльності:							
	Л. Кравчука	Л. Кучми						
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
5 Безумовно позитивно	4,9	9,7	7,3	3,8	1,9	8,8	5,0	2,9
4 Радше позитивно	16,2	27,6	19,0	17,3	9,7	17,3	23,6	10,9
3 Важко відповісти, позитивно чи негативно	30,8	39,4	37,2	38,1	34,8	32,1	33,9	31,7
2 Радше негативно	29,8	15,8	22,4	25,6	31,4	25,1	22,4	33,9
1 Безумовно негативно	17,5	7,5	14,2	15,2	21,8	16,4	14,7	20,2
Не відповіли	0,8	0,1	0,0	0,0	0,4	0,2	0,4	0,4
<i>Середній бал</i>	2,59	3,16	2,83	2,69	2,38	2,77	2,83	2,42

Таблиця 2

Динаміка відповідей громадян України на запитання “Яку оцінку Ви б дали діяльності Л. Кучми / В. Ющенка на посаді президента України, якщо “1” — найнижча, а “10” — найвища оцінка?”

Варіанти відповіді	Оцінки діяльності:										
	Л. Кучми								В. Ющенко		
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005	2006	2008
1 Найнижча оцінка	29,4	24,5	19,2	25,4	31,8	31,7	27,7	38,4	6,4	23,3	21,9
2	15,0	12,8	10,2	13,4	14,1	13,2	13,9	16,1	6,2	11,0	11,2
3	22,8	22,4	17,6	19,4	19,2	19,7	19,1	17,1	12,0	18,1	16,9
4	10,4	13,7	12,3	11,2	11,3	11,2	12,3	9,4	10,4	11,5	13,5
5	13,5	14,0	15,9	14,0	12,7	14,2	14,7	11,3	17,2	14,5	14,8
6	4,2	5,0	9,1	5,8	4,6	3,2	4,6	2,5	7,6	6,2	7,5
7	1,4	2,7	5,8	4,1	2,6	2,7	3,3	2,5	8,3	5,7	7,3
8	1,2	2,7	4,6	3,1	1,9	1,5	2,1	1,3	10,8	4,4	4,2
9	0,3	0,6	2,2	1,2	0,6	0,5	0,6	0,4	6,3	1,6	0,7
10 Найвища оцінка	1,3	1,0	2,7	1,5	0,8	1,7	1,5	0,6	11,7	3,6	1,9
Не відповіли	0,5	0,6	0,5	0,8	0,6	0,4	0,3	0,2	2,9	0,2	0,1
<i>Середній бал</i>	3,0	3,3	4,0	3,4	3,0	3,1	3,2	2,7	5,6	3,8	3,8

Слід звернути увагу на те, що порівняння середніх балів із одночасним застосуванням обох шкал у 1998–2001 роках показало, що 10-бальна шкала дає більш низький результат, ніж 5-бальна (якщо зіставляти середні бали по вибірці з середньою позначкою шкали). Одразу після проведення президентських виборів у 2000, 2005, 2010, 2014 роках середній бал дещо зростав. В опитуванні 2005 року була змога порівняти оцінку діяльності попереднього та щойно обраного президентів, коли оцінка діяльності В. Ющенко більш ніж удвічі перевищувала оцінку діяльності Л. Кучми.

На жаль, в опитуванні 2019 року було застосовано лише показник щодо оцінки діяльності колишнього президента України П. Порошенка. Однак високий кредит довіри, наданий під час виборів В. Зеленському, можна простежити за результатами опитування Центру Разумкова, здійсненого у липні 2019

року. За подібною 10-бальною шкалою оцінки роботи новообраного президента (“1 — абсолютно не виправдав довіри” та “10 — повністю виправдав довіру”) середній бал сягнув позначки 6,1 [Центр Разумкова, 2019].

Таблиця 3

Динаміка відповідей громадян України на запитання “Яку оцінку Ви б дали діяльності В. Януковича / П. Порошенка / В. Зеленського на посаді президента України, якщо “1” — найнижча, а “10” — найвища оцінка?”

Варіанти відповіді	Оцінки діяльності:									
	В. Януковича			П. Порошенко						В. Зеленського
	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1 Найнижча оцінка	9,8	22,3	25,1	15,9	24,4	33,7	33,3	30,4	37,2	16,7
2	7,2	15,1	12,8	7,2	10,3	14,5	14,8	15,9	13,2	9,4
3	14,7	18,2	17,3	11,6	15,4	17,2	17,8	17,3	12,9	15,2
4	10,3	14,4	11,5	11,0	11,7	11,1	9,6	13,1	8,3	12,3
5	19,2	14,1	15,1	19,3	15,5	10,4	9,4	10,1	9,2	16,4
6	6,6	4,9	5,4	8,0	8,0	5,2	5,1	4,6	5,9	8,9
7	9,7	3,9	5,2	8,4	7,8	4,3	4,2	4,9	5,5	9,1
8	8,4	3,5	3,6	9,0	3,6	2,5	2,9	2,4	5,0	5,6
9	4,1	1,3	1,4	3,0	1,5	0,5	1,2	0,7	1,8	2,7
10 Найвища оцінка	8,7	2,2	2,3	5,9	1,3	0,5	1,6	0,6	1,1	3,7
Не відповідали	1,4	0,2	0,3	0,6	0,3	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
Середній бал	5,1	3,5	3,6	4,7	3,8	3,0	3,1	3,1	3,2	4,4

Отже, специфікою українського суспільства є те, що навіть максимальні показники оцінок президента країни завжди були дуже низькими й не досягали найвищих балів. Динаміка оцінок діяльності президента України свідчить про те, що позитивне ставлення зростає відразу після виборів, коли в населення з’являється оптимізм, зумовлений передвиборними обіцянками. У подальшому впродовж президентської каденції оцінки стають дедалі негативнішими.

У таблиці 4 подано динаміку впливу детермінант ставлення до діяльності президента, коли залежною змінною був показник за 5-бальною шкалою. Зокрема, опитування Інституту соціології НАН України 1994 року було проведено за кілька місяців до дострокових президентських виборів. Тому ставлення до президентської влади тоді базувалося передусім на регіональних та мовних розмежуваннях. Позитивні оцінки діяльності президента Л. Кравчука простежувалися серед мешканців Заходу та Центру, серед україномовних громадян. Відповідно негативні оцінки були зосереджені серед російськомовних та мешканців Півдня та Сходу. Також дався вплив самостійницької орієнтації, коли з-поміж різних зовнішньополітичних векторів лише оперття на власні ресурси та зміцнення незалежності позитивно відображалося в оцінках діяльності Л. Кравчука.

Незважаючи на те, що Л. Кучма йшов на вибори з проросійськими гаслами, вже за рік після початку його першої каденції підтримка президента простежується серед україномовних, противників надання статусу офіційної російській мові, центристів та правих. Регіональне розмежування увиразнилося у 1996–1997 роках, коли позитивні оцінки діяльності почали більше фіксуватися

у Західно-Центральному макрорегіоні. Поряд з цим питання російської мови стало одним із визначальних соціокультурних чинників ставлення до державних органів України в новітній історії. Водночас геополітичні орієнтації ще не набули відчутного впливу: чинник “самостійницького” світосприйняття знову дався взнаки у 1997-му.

Таблиця 4

**Чинники оцінки діяльності президента України у 1994–1998 роках
(5-бальна шкала, множинна лінійна регресія)**

Детермінанти	Оцінки діяльності:				
	Л. Кравчука	Л. Кучми			
	1994	1995	1996	1997	1998
Матеріальний рівень життя сім'ї (0–10)	0,024	0,041	0,135***	0,181***	0,147***
Регіональна поляризація (1 = Захід/Центр; 0 = Південь/Схід)	0,106***	0,005	0,118***	0,081**	-0,026
Мова спілкування у сім'ї (1 – тільки російська; 2 – і українська, і російська (залежно від обставин); 3 – тільки українська)	0,197***	0,148***	0,135***	0,058*	0,101***
Російській мові слід надати статус офіційної (1/0)	-	-0,108***	-0,104***	-0,134***	-0,084**
Євразійська орієнтація (1/0)	-0,058	-0,007	-0,067*	-0,039	0,003
Прозахідна орієнтація (1/0)	0,002	0,012	0,050	0,052	0,055
Самостійницька орієнтація (1/0)	0,082**	0,055	0,046	0,084**	0,030
Ідеологічна ідентифікація:					
Ліви (1/0)	-0,023	-0,036	-0,096***	-0,105***	-0,119***
Центристи (1/0)	0,045	0,072**	0,078***	0,007	-0,012
Праві (1/0)	0,005	0,114***	0,120***	0,068**	0,099***
F	22,847	19,490	50,364	38,054	21,623
R ²	0,107	0,099	0,221	0,179	0,109

Примітка. У таблиці наведено стандартизовані β -коефіцієнти предикторів регресійного рівняння. * $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$, *** $p \leq 0,001$.

Змінна, що стосується політично не ідентифікованих респондентів, не представлена в аналізі, оскільки є референтною категорією.

Однак ключовим чинником у ставленні до президентів України з 1996 року виявилось матеріальне становище власної сім'ї респондентів: із поліпшенням матеріального становища люди оцінювали діяльність президента більш позитивно, а з погіршенням — відповідно більш негативно. Власне ця поляризація набула рис ідеологічного протистояння: починаючи з 1996-го простежується чітке неприйняття діяльності президента Л. Кучми людьми з лівими поглядами. Так тривало аж до кінця його другої каденції. Таке стабільне неприйняття лівими, а часом підтримка то з боку центристів, то з боку правих свідчили про те, що цей період вирізнявся специфікою соціально-економічних трансформацій в Україні. Приватизація і структурні перетворення соціалістичної економіки на капіталістичну були головним вододілом у ставленні українців до державної влади загалом та президентської зокрема, оскільки саме з діяльністю Л. Кучми більшість громадян пов'язували масштабне роздержавлення промислових підприємств.

Оцінка матеріального становища сім'ї та несприйняття лівими як ключові чинники залишалися значущими впродовж другої каденції Л. Кучми (табл. 5). Поряд з тим простежувалася тенденція підтримки з боку центристів у період 2001–2004 років. Іншим важливим нюансом ставлення до діяльності цього президента став прояв геополітичних орієнтацій: позитивні оцінки його діяльності базувалися на підтримці європейського шляху розвитку, а негативні оцінки — зосереджувалися серед прихильників євразійського шляху. Варто зазначити, що до “касетного скандалу” суттєвих регіональних відмінностей в оцінках серед респондентів не виявлялося. Однак в останні роки другої каденції Л. Кучми мешканці Заходу та Центру почали пов'язувати свої політичні надії з постаттю В. Ющенка. Втім, лише по завершенні другої каденції несприйняття Л. Кучми почало простежуватися серед україномовних.

У масиві 2005 року вже після обрання нового президента В. Ющенка можна наочно відзначити відмінності ставлення до попереднього президента та новообраного. Колишнього президента Л. Кучму продовжували підтримувати центристи, однак як і ліві, так і праві давали негативні оцінки його діяльності. Характерно, що діяльність обох президентів підтримувала заможна частина суспільства, а не підтримувала — злиденна. Почали фіксуватися чіткі відмінності за регіональним, мовним та ідеологічним чинниками.

Цікаво, що в тому ж таки масиві даних 2005 року був показник оцінки діяльності прем'єр-міністра Ю. Тимошенко. І в цьому разі відтворилися такі структурні чинники, як регіональна поляризація, мова спілкування у родині та геополітичні орієнтації, як і у випадку оцінки діяльності президента В. Ющенка. Однак цікавим є зворотна спрямованість їхнього впливу: на відміну від президента, прем'єр-міністра Ю. Тимошенко позитивно оцінювали мешканці Півдня і Сходу, російськомовні громадяни, прихильники євразійської інтеграції, а негативно — праві та прихильники вступу України в ЄС і НАТО. Схоже, що прихильники “біло-синього” табору прагнули реваншу і спрямували свої надії на Тимошенко, яка здавалася їм на той час ближчою, ніж Ющенко.

У подальші роки підтримка діяльності В. Ющенка зменшувалася і стала обмежуватися україномовними громадянами, противниками надання російській мові статусу офіційної, мешканцями Заходу і Центру та прихильниками правих ідеологій. Саме з 2006 року чинник статусу російської мови знову набув впливу, який не зникає дотепер.

Неповна каденція президента В. Януковича також вирізнялася чіткою поляризацією за матеріальним становищем, а також за регіональним розмежуванням, позиціями щодо статусу російської мови та геополітичними орієнтаціями (табл. 6). Примітно, що чинник регіонального розмежування став у 2010 році визначальним, якщо брати до уваги коефіцієнти рівнянь. Однак у наступні роки знову спостерігалось домінування чинника матеріального становища, коли заможні схвалювали діяльність президента, а незаможні — не схвалювали. Слід зазначити, що з 2012 року актуалізувався ще один впливовий структурний чинник, який у подальшому стане важливим у ставленні до президента в Україні, а саме підтримка/непідтримка вступу України до НАТО.

Таблиця 5

Чинники оцінки діяльності президента України у 1998–2008 роках (10-бальна шкала, множинна лінійна регресія)

Детермінанти	Оцінки діяльності:										В. Ющенко		
	Л. Кучми												
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005	2005	2006	2008		
Матеріальний рівень життя сім'ї (0–10; 0–5)	0,202***	0,152***	0,201***	0,125***	0,142***	0,151***	0,180***	0,124***	0,101***	0,182***			
Реціональна поляризація (1 = Захід/Центр; 0 = Південь/Схід)	0,010	0,062	-0,075*	-0,065*	-0,138***	-0,155***	-0,132***	0,192***	0,158***	0,130***			
Мова спілкування у сім'ї (1 – тільки російська; 2 – і українська, і російська (залежно від обставин); 3 – тільки українська)	-0,006	-0,069	0,058	0,052	0,011	-0,091***	-0,125***	0,188***	0,095***	0,047			
Російській мові слід надати статус офіційної (1/0)	-0,025	0,035	-0,060*	-0,018	0,035	-0,009	0,015	-0,056*	-0,115***	-0,125***			
Ідея приєднання України до союзу Росії і Білорусі (1–5; 1/0)	-0,168***	-0,144***	-0,060*	-0,130***	-0,027	-0,051	-0,006	-0,127***	-0,135***	-0,118***			
Вступ України до Європейського Союзу (1/0)	-	0,103***	0,056*	0,055*	0,052*	0,069**	-0,131***	0,153***	0,172***	0,113***			
Вступ України до НАТО (1/0)	-	0,083***	0,050*	0,010	-0,020	-0,014	-0,007	0,039	0,042	0,032			
<i>Ідеологічна ідентифікація:</i>													
Ліві (1/0)	-0,136***	-0,164***	-0,118***	-0,077**	-0,127***	0,004	-0,068**	0,033	0,013	-0,047*			
Центристи (1/0)	0,020	-0,005	0,118***	0,070**	0,061*	0,106***	0,064**	0,035	0,031	0,023			
Праві (1/0)	0,053*	-0,006	0,026	-0,017	0,002	0,008	-0,073**	0,122***	0,069**	0,063**			
F	37,194	54,382	27,323	14,258	14,501	16,726	28,935	94,232	74,517	58,153			
R ²	0,145	0,235	0,135	0,076	0,077	0,088	0,141	0,355	0,296	0,250			

Примітка. У таблиці наведено стандартизовані β -коефіцієнти предикторів регресійного рівняння. * $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$, *** $p \leq 0,001$.

Змінна, що відображає політично не ідентифікованих респондентів, не представлена в аналізі, оскільки є референтною категорією.

Таблиця 6

Чинники оцінки діяльності президента України у 2010–2019 роках (10-бальна шкала, множинна лінійна регресія)

Детермінанти	Оцінки діяльності:										
	В. Януковича					П. Порошенко					
	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019		
Матеріальний рівень життя сім'ї (0–5/0–7)	0,108***	0,153***	0,204***	0,101***	0,129***	0,060**	0,131***	0,109***	0,122***		
Регіональна поляризація (1 = Захід/Центр; 0 = Південь/Схід)	-0,256***	-0,097**	-0,143***	0,060*	-0,063*	-0,004	0,011	-0,049	0,106***		
Мова спілкування у сім'ї (1 – тільки російська; 2 – і українська, і російська (залежно від обставин); 3 – тільки українська)	0,063*	0,031	0,002	0,070*	0,044	0,069*	0,071*	-0,011	-0,017		
Російській мові слід надати статус офіційної (1/0)	0,172***	0,117***	0,097***	-0,089***	-0,095***	-0,026	-0,083**	-0,124***	-0,182***		
Ідея приєднання України до союзу Росії і Білорусі (1–5; 1/0)	0,127***	0,116***	0,097***	-0,194***	-0,096***	-0,153***	-0,070**	-0,124***	-0,095***		
Вступ України до Європейського Союзу (1/0)	-0,036	0,019	-0,038	0,152***	0,188***	0,152***	0,126***	0,074**	0,035		
Вступ України до НАТО (1/0)	-0,025	-0,079**	-0,085***	0,098***	0,105***	0,080**	0,090***	0,079**	0,095***		
<i>Ідеологічна ідентифікація:</i>											
Ліві (1/0)	0,046*	0,050*	-0,023	-0,020	0,014	-0,088***	-0,037	-0,015	0,038		
Центристи (1/0)	0,052*	0,008	0,024	0,009	0,004	0,044*	-0,053*	0,078***	0,046*		
Праві (1/0)	-0,060*	-0,047	-0,086***	0,033	0,111***	0,051*	0,008	0,119***	0,168***		
F	53,782	22,837	37,489	68,483	43,523	38,975	28,144	26,235	44,876		
R ²	0,238	0,116	0,176	0,283	0,204	0,180	0,142	0,128	0,202		

Примітка. У таблиці наведено стандартизовані β-коефіцієнти предикторів регресійного рівняння. * $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$, *** $p \leq 0,001$.

Змінна, що відображає політично не ідентифікованих респондентів, не представлена в аналізі, оскільки є референтною категорією.

Каденція П. Порошенка розпочалася з підтримки з боку широких верств. Не спостерігалось відмінностей за ідеологічними ідентифікаціями. Також незначними виявилися мовні та регіональні відмінності (суттєвий вплив регіональної поляризації проявився лише у 2019 році). Утім, вже у 2015-му ця підтримка звужилася до носіїв правих поглядів. Натомість питання російської мови та геополітичних орієнтацій стали ключовими чинниками під час російсько-української війни.

По завершенні каденції П. Порошенка, коли позитивні оцінки діяльності відчутно знизилися, чітко далися взнаки ідеологічні та структурні чинники: оцінки його діяльності зростали залежно від матеріального становища, серед респондентів з правою ідентифікацією, серед мешканців Заходу і Центру та прихильників вступу України до НАТО, а також зі збільшенням віку; натомість негативні оцінки поширювалися серед прихильників надання російській мові статусу офіційної та ідеї вступу України до союзу Росії і Білорусі.

Таблиця 7

**Чинники оцінки діяльності президента України В. Зеленського у 2020 році
(10-бальна шкала, множинна лінійна регресія)**

Детермінанти	Оцінка діяльності В. Зеленського
Матеріальне становище сім'ї в цілому (0–10)	0,196***
Регіональна поляризація (1 — Захід/Центр; 0 — Південь/Схід)	-0,030
Мова спілкування у родині (1– тільки російська; 2 — і українська, і російська (залежно від обставин); 3 — тільки українська)	0,013
<i>Геополітичні орієнтації</i>	
Оцінка пріоритетності співробітництва з Європейським Союзом (1– низький пріоритет; 2 — ситуативний пріоритет; 3 — високий пріоритет)	0,106***
Оцінка пріоритетності співробітництва з Російською Федерацією (1– низький пріоритет; 2 — ситуативний пріоритет; 3 — високий пріоритет)	0,017
Ставлення до військового співробітництва з НАТО (1 — є необхідним; 0 — не можна допускати / важко сказати)	-0,049
<i>Ідеологічна ідентифікація:</i>	
Ліви (1 — комуністична, соціалістична орієнтація; 0 — решта)	-0,126***
Центристи (1 — соціал-демократична, ліберальна орієнтація, зелені; 0 — решта)	0,021
Праві (1 — християнсько-демократична, національно-демократична, націоналістична орієнтація; 0 — решта)	-0,136***
<i>F</i>	13,619
<i>R</i> ²	0,085

Примітка. У таблиці наведено стандартизовані β -коефіцієнти предикторів регресійного рівняння. * $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$, *** $p \leq 0,001$.

Змінна, що відображає політично не ідентифікованих респондентів, не представлена в аналізі, оскільки є референтною категорією.

Як уже згадувалося, в опитуванні 2019 року не було показника оцінки діяльності новообраного президента В. Зеленського. Однак чинники ставлення

населення до нього в цей рік можна проаналізувати за 5-бальним показником довіри до президента. Виявилось, що загальна довіра до новообраного президента була настільки широкою, що відмінностей за більшістю структурних та соціокультурних диференціацій не спостерігалось. Лише виявилось, що довіра до президента В. Зеленського уявилася серед прихильників надання російській мові статусу офіційної, натомість недовіра — серед людей з лівою ідентифікацією.

У масиві соціологічних даних 2020 року не було традиційних показників, що відображають геополітичні орієнтації та статус російської мови. Тому довелося скористатися показниками, які відображають оцінку пріоритетності співробітництва з певним зовнішнім суб'єктом (табл. 7). Множинна лінійна регресія виявила домінування чинника матеріального становища. Тобто, на відміну від попереднього року, оцінка діяльності президента В. Зеленського знову ж таки диференціювалася: заможні громадяни позитивно оцінювали його діяльність, а зубожілі — негативно. Характерним чином проявився чинник політичної ідентифікації, коли респонденти, які сповідували як ліву, так і праву ідеологію, негативно оцінюють діяльність президента. З-поміж геополітичних чинників свій вплив проявив лише чинник оцінки пріоритетності співробітництва з Європейським Союзом: чим більшою є підтримка співробітництва з ЄС — тим вищою є оцінка діяльності президента. Таким чином, через півтора року президентства В. Зеленського оцінка його діяльності знов почала диференціюватися за соціоекономічним, геополітичним та ідеологічним чинниками, як і у випадку ставлення громадян до попередніх президентів.

Висновки

Запровадження ліберальних економічних реформ впродовж 1990-х років чітко диференціювало ставлення до діяльності президента України за ідеологічними вимірами: респонденти, які ідентифікували себе як ліві, оцінювали його діяльність негативно, натомість праві — позитивно. В середині 1990-х років ставлення громадян до президента також зумовлювалося етнокультурними чинниками — регіональною належністю та мовою спілкування у сім'ї. Однак з часом (після 2004-го) чинник мови спілкування знизив свій вплив, перейшовши в етнополітичну площину — підтримка/непідтримка президентської влади визначалася у співвіднесенні з питанням доцільності надання статусу офіційної російській мові. З кінця 1990-х набуває впливу чинник геополітичних орієнтацій громадян і після Помаранчевої революції стає одним із ключових упродовж 2000–2010-х років. Так само чинник регіональної поляризації вперше проявив себе у середині 1990-х, однак у подальшому він відновив свій вплив впродовж 2003–2013 років. Найбільш впливовою регіональна поляризація була під час нетривалої президентської каденції В. Януковича.

Після Революції Гідності регіональний чинник був “притлумлений” у зв'язку з російською окупацією певних територій України, де населення вирізнялося регіональними особливостями щодо політичних орієнтацій, і проявив себе лише під час президентських виборів у 2019 році. Оцінка діяльності президента П. Порошенка зумовлювалася чіткими ідеологічними та геополітичними дифе-

ренціями. Позитивні оцінки були зосереджені серед прихильників правих ідеологій, вступу України до ЄС і НАТО, а негативні оцінки, відповідно, — серед прихильників проросійського шляху розвитку та надання російській мові статусу офіційної.

На відміну від першого року каденції В. Зеленського, коли ставлення до нього переважно не диференціювалося за багатьма соціальними чинниками, у 2020 році оцінка його діяльності почала диференціюватися за ознакою матеріального становища та вирізнятися прихильністю проєвропейських респондентів та водночас негативним ставленням респондентів як із лівими, так і з правими ідеологічними поглядами.

Таким чином, інститут президентства у масовій свідомості українців співвідноситься із соціально-політичною стратифікацією суспільства, коли соціальні групи, сформовані за різними ідентичностями, оцінюють діяльність президента крізь призму власних ідеологічних, етнокультурних, етнополітичних та геополітичних домагань. Ставлення громадян до президента України пов'язане з електоральними циклами, коли найбільш позитивні оцінки діяльності простежуються у перший рік діяльності після виборів серед соціальних груп, які пов'язують надію на утвердження своєї ідентичності з новообраним главою держави. Натомість соціоекономічна детермінанта — матеріальне становище сім'ї — виявилася менш прив'язаною до електоральних циклів: незалежно від особи президента заможні громадяни схильні позитивно оцінювати його діяльність, а зубожілі — негативно. Нівелювання відмінностей за певною ознакою показує зниження актуальності певної соціальної проблеми, так само як і відсутність відмінностей за багатьма ознаками свідчить про виникнення тимчасового феномену однотайності більшості громадян щодо підтримки/непідтримки діяльності президента. Такі феномени виявляються стосовно новообраного президента, який перемає переважно більшістю голосів.

Джерела

- Бекешкіна, І.Е. (2000). Довіра та оцінка діяльності як показники політичного успіху. В: В.М. Ворона (ред.), А.О. Ручка (ред.), *Українське суспільство: моніторинг — 2000 р. Інформаційно-аналітичні матеріали* (сс. 141–151). Київ: Інститут соціології НАН України.
- Вишняк, О. (2010). Довіра до політичних інститутів: поняття, показники та тенденції змін. В: В.М. Ворона (ред.), М.О. Шульга (ред.), *Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг* (сс. 24–39). Київ: Інститут соціології НАН України.
- Дембіцький, С.С. (2012). Чинники задоволеності населення президентською владою в Україні (2000–2012). *Український соціум*, 3 (42), 31–42.
- Мальш, Л. (2014). Отношение к власти — доминанта общественных настроений. В: Е. Головаха (ред.), Н. Костенко (ред.), С. Макеєв (ред.), *Общество без доверия* (сс. 166–194). Киев: Институт социологии НАН Украины.
- Маркс, К., Енгельс, Ф. (1984). *Вибрані твори: у 3-х т. Т. 1*. Київ: Політвидав України.
- Ручка, А. (2012). Політико-ідеологічна самоідентифікація населення сучасної України. В: В.М. Ворона (ред.), М.О. Шульга (ред.), *Українське суспільство 1992–2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг* (сс. 29–40). Київ: Інститут соціології НАН України.
- Центр Разумкова (2019). Україна після виборів: суспільні очікування, політичні пріоритети, перспективи розвитку. Київ: Заповіт.
- Davies, J.C. (1962). Toward a theory of revolution. *American Sociological Review*, 27 (1), 5–19.

- Gurr, T.R. (1970). *Why Men Rebel*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Jost, J.T. (2019). A quarter century of system justification theory: Questions, answers, criticisms, and societal applications. *British Journal of Social Psychology*, 58 (2), 263–314.
- Kuzio, T. (2001) Transition in post-communist states: Triple or quadruple? *Politics*, 21 (3), 168–177.
- Lipset, S.M., Rokkan, S. (1985). Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments. In: S.M. Lipset (Ed.), *Consensus and Conflict: Essays in Political Sociology* (pp. 113–185). New Brunswick: Transaction Publishers.
- Melis, G. (2016). Attitudes to authority: life-course stability, intergenerational transmission, and socio-psychological mechanisms in the British Cohort Study 1970. Doctoral Thesis. The University of Manchester.
- Weatherford, M.S. (1987). How does government performance influence political support? *Political Behavior*, 9 (1), 5–28.
- Weatherford, M.S. (1992). Measuring political legitimacy. *American Political Science Review*, 86 (1), 149–168.
- Yap, O.F. (2018). Politics or the economy? Weak economic performance and political support in East and Southeast Asia. *Economic and Political Studies*, 6 (1), 11–29.

Отримано 28.12.2020

References

- Bekeshkina, I.E. (2000). Trust and performance evaluation as indicators of political success. [In Ukrainian]. In: V.Vorona, A.Ruchka (Eds.), *Ukrainian Society: Monitoring — 2000. Information and analytical materials* (pp. 141–151). Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine. [= Бекешкіна 2000]
- Davies, J.C. (1962). Toward a theory of revolution. *American Sociological Review*, 27 (1), 5–19.
- Dembitskiy, S.S. (2012). Factors of the public satisfaction with the presidency in Ukraine (2000–2012). [In Ukrainian]. *Ukrainskiy sotsium*, 3(42), 31–42. [= Дембіцький 2012]
- Gurr, T.R. (1970). *Why Men Rebel*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Jost, J.T. (2019). A quarter century of system justification theory: Questions, answers, criticisms, and societal applications. *British Journal of Social Psychology*, 58 (2), 263–314.
- Kuzio, T. (2001) Transition in post-communist states: Triple or quadruple? *Politics*, 21 (3), 168–177.
- Lipset, S.M., Rokkan, S. (1985). Cleavage structures, party systems, and voter alignments. In: S.M. Lipset (Ed.), *Consensus and Conflict: Essays in Political Sociology* (pp. 113–185). New Brunswick: Transaction Publishers.
- Malysh, L. (2014). Attitude to power is the dominant public mood. [In Russian]. In: Ye. Golovakha, N. Kostenko, S. Makeev (Eds.), *Society without trust* (pp. 166–194). Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine. [= Малыш 2014]
- Marx, K., Engels, F. (1984). *Selected Works: in 3 vols. Vol. 1*. [In Ukrainian]. Kyiv: Polityvdav Ukrainy. [= Маркс, Енгельс 1984]
- Melis, G. (2016). Attitudes to authority: life-course stability, intergenerational transmission, and socio-psychological mechanisms in the British Cohort Study 1970. Doctoral Thesis. The University of Manchester.
- Razumkov Center (2019). Ukraine after the elections: public expectations, political priorities, development prospects. [In Ukrainian]. Kyiv: Zapovit. [= Центр Разумкова 2019]
- Ruchka, A. (2012). Political and ideological self-identification of the population in present-day Ukraine. [In Ukrainian]. In: V. Vorona, M. Shulga (Eds.), *Ukrainian Society 1992–2012. Current state and dynamics of changes. Sociological monitoring* (pp. 29–40). Institute of Sociology, NAS of Ukraine. [= Ручка 2012]
- Vyshniak, O. (2010). Trust in political institutions: concepts, indicators and trends in change. [In Ukrainian]. In: V. Vorona, M. Shulga (Eds.), *Ukrainian Society 1992–2010. Sociological monitoring* (pp. 24–39). Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine. [= Вишняк 2010]

Weatherford, M.S. (1987). How Does Government Performance Influence Political Support? *Political Behavior*, 9 (1), 5–28.

Weatherford, M.S. (1992). Measuring political legitimacy. *American Political Science Review*, 86 (1), 149–168.

Yap, O.F. (2018). Politics or the economy? Weak economic performance and political support in East and Southeast Asia. *Economic and Political Studies*, 6 (1), 11–29.

Received 28.12.2020

ОЛЕКСАНДР РЕЗНИК

Детермінанти ставлення громадян до діяльності президента України (1994–2020)

Ставлення українців до глави держави пов'язане з електоральними циклами, коли найбільш позитивні оцінки його діяльності простежуються у перший рік після виборів. На підставі методу множинної лінійної регресії виявлено, що соціоекономічна детермінанта — матеріальне становище сім'ї — виявилася менш прив'язаною до електоральних циклів: незалежно від тривалості перебування президента на своїй посаді заможні громадяни оцінюють його діяльність більш позитивно, а зубожілі — більш негативно. Проведення ліберальних економічних реформ впродовж 1990-х років чітко диференціювало ставлення до діяльності президента за ідеологічними вимірами: ліві оцінювали його діяльність негативно, натомість праві — позитивно. У середині 1990-х років ставлення до президента України диференціювалося також за регіоном проживання та мовою спілкування у сім'ї. Однак після 2004 року чинник мови спілкування у сім'ї знизив свій вплив на оцінку президентських дій на користь питання доцільності надання російській мові статусу офіційної. Чинник регіональної поляризації відновив свій вплив впродовж 2003–2013 років. Разом із тим від кінця 1990-х набуває впливу чинник геополітичних орієнтацій громадян і стає одним із ключових у подальші роки.

Ключові слова: оцінка громадянами діяльності президента України, ідеологічні детермінанти, соціокультурні детермінанти, структурні детермінанти

АЛЕКСАНДР РЕЗНИК

Детермінанти отношения граждан к деятельности президента Украины (1994–2020)

Отношение украинцев к главе государства связано с электоральными циклами, когда самые положительные оценки деятельности прослеживаются в первый год после выборов. На основе метода множественной линейной регрессии выявлено, что социальноэкономическая детерминанта — материальное положение семьи — оказалась менее привязанной к электоральным циклам: независимо от продолжительности пребывания президента на своем посту состоятельные граждане оценивают его деятельность более положительно, а небогатые — более негативно. Проведение либеральных экономических реформ в течение 1990-х годов четко дифференцировало отношение к деятельности президента по идеологическим измерениям: левые оценивали деятельность негативно, зато правые — положительно. В середине 1990-х годов отношение к президенту Украины дифференцировалось также по региону проживания и языку общения в семье. Однако после 2004 года фактор языка общения в семье снизил свое влияние на оценку президентских действий в пользу вопроса целесообразности предоставления русскому языку статуса официального. Фактор региональной поляризации восстановил свое влияние в течение 2003–2013 годов. Вместе с тем с конца 1990-х приобретает влияние фактор геополитических ориентаций граждан и становится одним из ключевых в последующие годы.

Ключевые слова: оценка гражданами деятельности президента Украины, идеологические детерминанты, социокультурные детерминанты, структурные детерминанты

OLEKSANDR REZNIK

Determinants of citizens' attitude to the activities of the President of Ukraine (1994–2020)

The article analyzes the determinants of citizens' assessment of the activity of the Presidents of Ukraine during 1994–2020. The institution of the Presidency in the mass consciousness of Ukrainians is a reflection of social stratification. Social groups, formed mainly by different identities, evaluate the President's activities through the prism of their own economic situation, ideological identification, ethno-cultural affiliations, ethno-political aspirations and geopolitical orientations. The attitudes of Ukrainians to the head of state are related to electoral cycles, when the most positive assessments of activity are observed in the first year after the election. Using the method of multiple linear regression, it was found that the socio-economic determinant of the financial situation of the family was less tied to the electoral cycles: regardless of the term of office of the President, wealthy citizens evaluate his activities more positively while the poor ones evaluate it more negatively. In the mid-1990s, the attitudes towards the President of Ukraine were also differentiated by a region of residence and a language of communication in the family. However, after 2004 the factor of language communication in the family has reduced its influence on the assessment of the President's actions in favor of the question of the expediency of the Russian language official status. The factor of regional polarization restored its influence during 2003–2013. At the same time, since the end of the 1990s, the factor of geopolitical orientations of citizens has been gaining influence and has become one of the key ones in the following years. The assessment of the activities of Viktor Yushchenko, Viktor Yanukovich and Petro Poroshenko is characterized by clear geopolitical orientations. Instead, the attitudes to the activities of President Volodymyr Zelenskyi in the second year of his term are characterized by a negative attitude of respondents with both left and right ideological views.

Keywords: *citizens' assessment of the activity of the President of Ukraine, ideological determinants, socio-cultural determinants, structural determinants*